

DJEČJE PROSJAČENJE U CRNOJ GORI

- ključni nalazi i preporuke -

Projekat je finansiran
od strane Evropske unije

Septembar, 2017.

Izdavač

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM
(www.cedem.me)

Partneri na projektu

Hilfe zur Selbsthilfe (Help)
Romski obrazovni fond (REF)
Crveni krst (CK)

Za izdavača

Milena Bešić

Priredili

Prof. dr Miloš Bešić
Dijana Delić

Dizajn i grafika

Marko Mihailović
M Studio doo, Podgorica

Publikacija predstavlja dio projekta „Promocija i zaštita ljudskih prava Roma/kinja, Egipćana/ki i ostalih ranjivih grupa“ koji sprovodi Help, u saradnji sa CEDEM-om, Romskim obrazovnim fondom i Crvenim krstom Crne Gore, a uz podršku Evropske unije, posredstvom Delegacije EU u Crnoj Gori. Termini koji su u ovoj publikaciji izraženi u muškom gramatičkom rodu, podrazumijevaju prirodni muški i ženski rod lica na koje se odnose. Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost priređivača i ne odražava nužno stavove donatora.

DJEČJE PROSJAČENJE U CRNOJ GORI

- ključni nalazi i preporuke -

Septembar, 2017.

Projekat je finansiran
od strane Evropske unije

SADRŽAJ

Uvodne napomene	1
Pojavni oblici, obrasci i fenomenologija dječjeg prosjačenja.....	2
Ključni uzroci dječjeg prosjačenja Roma i Egipćana	10
Ključni oblici dječjeg prosjačenja.....	11
Barijere u borbi za suzbijanje prosjačenja	14
Predlog mjera za suzbijanje dječjeg prosjačenja	17
PRILOG 1 Struktura učesnika u intervjuima.....	19
PRILOG 2 Poseban izvještaj o dječjem prosjačenju u Crnoj Gori, Ombudsman, Podgorica, 2011 - IZVOD.....	19
PRILOG 3 Izvod iz izvještaja međunarodnih organizacija	23
PRILOG 4 Akcioni plan za implementaciju Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za 2017 - 2018. godinu	25
PRILOG 5 Kratak pregled relevantnih dokumenata za 2017.godinu	26
ANEKS I - Lista institucija/organizacija koje su uzele učešće u grupnim intervjuima.....	27

Uvodne napomene

Na narednim stranicama vam predstavljamo rezultate istraživanja o dječjem prosjačenju u Crnoj Gori, koje je realizovao CEDEM, u saradnji sa njemačkom organizacijom Help. Istraživanje je realizovano u periodu od 25-og do 30-tog septembra u šest crnogorskih opština i to: Berane, Bijelo Polje, Podgorica, Nikšić, Bar i Tivat. Kao metod koristili smo grupni intervju. Intervjui su trajali između 1h:45m (Tivat) i 2h:30m (Berane). Učesnici u grupnom intervjuu bili su relevantni predstavnici institucija koji su na različite načine uključeni u problematiku inkluzije Roma i Egipćana, i posebno, oni pojedinci koji imaju dodirnih tačaka sa problemom dječjeg prosjačenja.¹ Svi intervjui su urađeni u periodu od nedjelju dana, a razgovori su rukovođeni identičnom metodologijom. Za intervju smo formulisali nekoliko ključnih tema o kojima su ispitanici razgovarali, a naravno, tokom intervjuu moderator je postavljao čitav niz potpitanja koja su tražila primjere i preciziranje određenih izjava učesnika u diskusijama. Teme koje su formulisane i kojima se grupni intervju rukovodio su:

- opšti problemi inkluzije Roma i Egipćana,
- javni oblici, frekventnost i iskustva vezana za problem prosjačenja djece,
- odnos i prakse nadležnih institucija kada je riječ o suzbijanju prosjačenja,
- problemi komunikacije i saradnje sa romskom zajednicom, i
- predlozi mjera za suzbijanje dječjeg prosjačenja

Učesnici u intervjuima su pokazali zadovoljavajući nivo poznavanja i interesovanja za problem i ne postoje nikakve značajnije metodološke sumnje u iskrenost njihovih iskaza. Svi grupni intervjui su snimljeni audio sredstvima. Takođe, urađeni su transkripti intervjuu koji su uz audio materijal služili kao empirijski sadržaj koji je bio predmet analize. Za analizu podataka/iskaza i pisanje Izveštaja korišćen je relevantan softver za kvalitativnu analizu (Nvivo). Kao metod, u analizi podataka rukovodili smo se pristupom utemeljenom na činjenicama² (Corbin & Strauss, 2008). Dakle, primijenjen je model otvorenog i fokusiranog kodiranja, kao i formiranja relevantnih nodova na osnovu zabilješki medijatora.

Takođe, u okviru cjelokupnog istraživanja, realizovali smo i desk research³ koji obezbjeđuje kratak pregled najrelevantnijih dokumenata na temu dječjeg prosjačenja u Crnoj Gori. Ključni cilj ovog dijela istraživanja bio je da se isključi iz našeg istraživanja i Izveštaja ponavljanje uobičajenih tipskih saznanja i iskaza o problemu prosjačenja, dakle, da se u ovom Izveštaju ne ponavljaju saznanja koja već imamo na osnovu drugih istraživanja, iako smo empirijskog materijala za ovakvu vrstu iskaza svakako imali na pretek. Takođe, cilj ovog desk istraživanja bio je da se izbjegnju teorijske definicije prosjačenja maloljetnika, romske zajednice, i svih ostalih ključnih pojmova koje u našem istraživanju imaju uobičajena značenja, dakle, ona značenja koja se inače koriste kada je riječ o ovim problemima, a koja su već jasno definisana u istraživanjima koja su do danas obavljena. Konačno, ciljevi istraživanja su bili: utvrđivanje oblika, uzroka i ukupne fenomenologije dječjeg prosjačenja Roma i Egipćana, utvrđivanje iskustava i efektivnosti dosadašnjih instrumenata i mjera koje se primjenjuju, te identifikacija novih mogućih mjera sa ciljem suzbijanja dječjeg prosjačenja.

1 Detaljan uvid u strukturu i učesnike grupa dajemo u Prilogu 1.

2 Grounded Theory Approach

3 Cjelokupan desk research je realizovala Dijana Delić, i rezultati ovog istraživanja dati su u Prilozima 2, 3, 4 i 5.

Pojavni oblici, obrasci i fenomenologija dječjeg prosjačenja

U svih šest opština u kojima je sprovedeno istraživanje pokazalo se da postoje određene karakteristike dječjeg prosjačenja koje su zajedničke. Međutim, postoje i određene razlike, koje su naročito informativne s obzirom na različite načine suočavanja sa problemom prosjačenja. Najprije, mora se reći da je različit obim i frekventnost problema dječjeg prosjačenja u ovih šest opština. Problem je najizraženiji u Beranama i Podgorici, prilično izražen u Nikšiću i Baru, a u Bijelom Polju i Tivtu je veoma malo izražen. Zajedničko za sve opštine u kojima je sprovedeno istraživanje jeste i to da je dječje prosjačenje u najvećem broju slučajeva inicirano, podržavano ili tolerisano od strane roditelja. Dakle, riječ je zapravo o strategiji porodične ekonomije, tačnije, porodičnog preživljavanja. Sastavni dio ovog problema je i činjenica da je u svim opštinama ukupan socio-ekonomski položaj Roma i Egipćana veoma loš. Svi učesnici u diskusiji smatraju da suštinska borba protiv

“Vi treba da vidite gdje ta djeca i njihovi roditelji žive. Da vidite vi na šta to liči... To je strašno... Za hljeb nemaju, a spavaju u bljugu....?”

dječjeg prosjačenja mora da se fokusira na ukupno poboljšanje socio-ekonomskog položaja Roma i Egipćana. Ukoliko se prosjačenje posmatra kao izolovani fenomen, onda će uslijediti borba protiv simptoma, a ne protiv uzroka problema.

“...kad nemaju dokumenta, onda je stvar još gora..... zato što onda ne mogu da primaju socijalnu pomoć, i onda, naravno, djeca idu da prose...”

Takođe, u svim opštinama se ističe da se mora naći rješenje problema dokumentacije Roma i Egipćana. Naime, bez dokumentacije, Romi ne mogu da ostvaruju čitav niz prava, uključujući i socijalnu pomoć (MOP)⁴, a ovo je dugoročan problem koji se odražava ne samo na prosjačenje,

nego na čitav niz drugih problema. Prema procjenama MUP-a, u Crnoj Gori živi između 700 i 800 RE koji nemaju regulisan pravni status, dok je njih oko 300 ušlo u proceduru u vezi regulisanja statusa. Valja reći, međutim, da je u ovom pogledu postignut vidan napredak posljednjih godina, opet, prvenstveno zahvaljujući djelovanju organizacija koje se bave romskim pitanjima, medijatora i dobre koordinacije svih službi.

“...znamo mi dobro svu tu djecu... i njih i njihove roditelje. Bili smo i kod njih kući. Znamo i gdje žive i šta rade. Stalno smo u kontaktu sa istom djecom...”

Istraživanje pokazuje da, osim u Podgorici gdje je to u nešto manjoj mjeri zastupljeno, u svim ostalim opštinama ispitanici lično poznaju i djecu koja prose, kao i porodicu te djece. Oni detaljno opisuju njihovu porodičnu situaciju, materijalne uslove, njihovo ponašanje, i sve ostale detalje koji

precizno ukazuju na spektar problema i bihevioralnih obrazaca koji proističu iz sveukupne situacije u kojima se oni nalaze.

⁴ U ovom dijelu bilo je i protivrječnih tvrdnji. Naime, na osnovu iskaza učesnika u diskusiji iz UNHCR-a se tvrdi da i izbeglice i svi Romi koji nemaju riješen problem dokumentacije primaju finansijsku mjesečnu naknadu koja je identična kao iznos socijalne pomoći (MOP-a). Prema posljednjim podacima UNHCR-a, oko 50 pripadnika RE populacije prima takvu vrstu pomoći u Crnoj Gori. Međutim, takode se ističe da će ovaj program trajati do decembra ove godine, nakon čega, ukoliko ne riješe problem dokumentacije, porodice koje primaju ovu naknadu će ostati bez ikakve finansijske podrške

Iz ove analize proističu neki opšti zaključci koje smo iznijeli, ali i neke specifičnosti koje ukazuju da se u nekim situacijama mora/treba napraviti individualni plan rješavanja problema djece. Npr, po opisu, postoje situacije koje su nerješive stoga što roditelji, dominantno otac, inicira, instruiraju, pa čak i vrši pritisak da djeca prose i

“... vjerujte mi, nema tu druge. Mi sklonimo djecu sa ulice, odvedemo ih kod roditelja, eto ista djeca sutra na ulici. Otac ih tjera da prose. Vjerujte mi, jedino rješenje je da im se oduzme roditeljstvo.”

donose mu novac. U ovim situacijama rješenje problema je gotovo nemoguće, zato što je uticaj roditelja na djecu mnogo značajniji nego što je to uticaj svih institucija i njihovih predstavnika. Naprosto, kako god da se procesuiraju slučajevi prosjačenja, čim se djeca vrate u roditeljsku porodicu na njih se vrši pritisak da nastave sa prosjačenjem. U ovim situacijama čak ni prekršajne prijave, ni sudski epilog ne daju nikakve rezultate. Učesnici u diskusiji smatraju da je jedino rješenje u ovim situacijama da se uskrati pravo roditeljstva nesavjesnim roditeljima, i da se djeca smjeste u hraniteljske porodice ili posebne institucije. Da bi se ovo ostvarilo, po riječima ispitanika, potrebna je promjena legislativne i fleksibilnija/ značajnija uloga nadležnih organa. U ovim konstatacijama se slažu gotovo svi ispitanici, uključujući i predstavnike romske/egipćanske zajednice. Dakle, ako imamo permanentnu borbu sa istim slučajevima prosjačenja, gdje je svaki pokušaj suzbijanja praćen recidivizmom, i gdje roditelji vrše pritisak na djecu da prosjače bez obzira na uticaj institucija, jedino je rješenje fleksibilnije zakonodavstvo koje će omogućiti oduzimanje djece od roditelja.

U Podgorici, glavnom gradu, problem prosjačenja je izražen u smislu velikog broja djece koja su u prošnji. Za razliku od ostalih, u ovoj opštini ne postoji lično poznavanje djece i njihovih roditelja od strane predstavnika nadležnih institucija.⁵

“... vidite djecu u 4 ujutru kako ispred kluba prose... Zovete policiju. Oni kažu to nije naš posao. Zovete Centar za socijalni rad, niko se ne javlja na telefon.”

Takođe, za razliku od ostalih opština, u Podgorici je učestala pojava prosjačenja u kasnim noćnim i ranim jutarnjim satima, tačnije, u situacijama kada se zatvaraju kafici i noćni klubovi. U ovim situacijama na desetine romske i egipćanske djece u isto vrijeme prose od gostiju koji napuštaju lokale. Praksa pokazuje da u ovim situacijama policija ne reaguje adekvatno, a ostale institucije nisu dostupne kako bi se situaciono riješio problem prosjačenja ove djece. Dakle, osim velikog broja djece koja prose, u Podgorici su problem i obrasci prosjačenja koji prate urbanu sredinu, a koji dodatno izlažu djecu opasnostima od nasilja i delikventnog ponašanja različite vrste. Takođe, iako je to prisutno u svim opštinama, ispitanici u Podgorici ukazuju da je u romskim naseljima među maloljetnom populacijom veoma prisutna, i u porastu zloupotreba psiho-aktivnih supstanci⁶, i ovo je poseban problem koji će, po riječima ispitanika, uskoro postati jedan od ključnih kada je riječ o romskoj populaciji generalno.

“Pa najgore je što ih otac tjera da prose. Šta mi tu da radimo kad ih rođeni otac šalje na ulicu da prose?”

Kada je riječ o Bijelom Polju i Tivtu, treba imati u vidu različite razloge niskog stepena izraženosti problema u ove dvije opštine. U prvom slučaju (Bijelo Polje), to je zato što

5 Svega par ispitanika pominje nekoliko poznatih slučajeva, ali je to manjina u odnosu na ukupan broj djece

6 Na istom problemu insistiraju i učesnici u diskusiji iz Nikšića

“Ovdje (Tivat) nema prosjačenja jer su sva djeca u školi. A iskreno da Vam kažem, kada vi kažete roditeljima da nema socijalnu pomoć ako djeca ne idu u školu, onda roditelji jure djecu da idu u školu”

je generalno mali broj Roma u ovoj opštini, i posebno, što gotovo da nema izbjeglica, uglavnom Egipćanskih porodica.⁷ Inače, i kada se dešavaju sporadični slučajevi dječjeg prosjačenja, u Bijelom Polju su to uglavnom djeca koja su došla iz Berana, gdje naprosto ima suviše Romske djece koja prose.⁸ Prema tome, ključno je da je prosjačenje u Bijelom Polju, kao što smo akcentirali,

izraženo u maloj mjeri zato što je ukupan broj Roma relativno mali.⁹ Sa druge strane, u Tivtu je taj broj mnogo veći.¹⁰ U Tivtu, dakle, gotovo da nema dječjeg prosjačenja.¹¹ Takođe, u Tivtu gotova sva Romska i Egipćanska djeca pohađaju školu. Ovo je ključni razlog minimalnog broja onih koji prose. Razlog za njihov gotovo potpun obuhvat u pogledu pohađanja škole jeste postojanje efikasnog medijatora (Egipćanin) koji radi u NVO sektoru. Ovaj medijator proaktivno i svakodnevno komunicira sa predstavnicima lokalne zajednice, sa jedne, i sa romskom zajednicom sa druge strane. Ova komunikacija sa roditeljima romske djece je uslovlila da djeca redovno pohađaju školu. Najbolja preventiva prosjačenja je, u ovom, a i u drugim slučajevima širom Crne Gore, kada djeca pohađaju školu. Da bi se ovo ostvarilo, potreban je pouzdan i motivisan medijator/posrednik koji je pripadnik Romske populacije i koji ostvaruje konstantan kontakt/pritisak na roditelje romske i egipćanske djece. Efekat postojanja RE medijatora je evidentan i ako se analizira situacija u drugim opštinama. Naime, od postojanja/nepostojanja medijatora, kao i od njegove efikasnosti u velikoj mjeri zavisi, najprije efektivna komunikacija sa roditeljima djece, i drugo i posljedično, pohađanje škole. Važno je istaći, međutim, da je, kada je o Tivtu riječ, medijator imao aktivnu ulogu u rješavanju problema dokumentacije, što je prvi problem u ciklusu svih problema. Upravo je ovim akcijama medijator i NVO koji predstavlja zadobio povjerenje i integritet kod roditelja koji je iskoristio kao pritisak da djeca pohađaju školu.

No, osim medijatora još jedan mehanizam je veoma važan kada je riječ o pohađanju škole romske djece. Tipičan primjer jesu Berane gdje je ostvaren, po riječima predstavnika škola, vidan napredak kada je riječ o pohađanju nastave i manjem stepenu napuštanja nastave.¹² Prvi razlog napretka u ovom pogledu jeste dugogodišnji rad jedne NVO¹³ koja je imala i Prihvatilište za Romsku djecu, a koja je i aktivno radila na svim aspektima inkluzije. Drugi razlog je koordinirani i konstantni pritisak svih institucija na roditelje. Mehanizam koji se koristi je postao standard koji se toplo preporučuje i za sve ostale opštine. Ovaj mehanizam se, naime sastoji od sljedećeg. Razredni starješina u školi vodi evidenciju. Čim djeteta nema u školi, zove se roditelj. Ukoliko se roditelj ne javi, zove se policija i Centar za socijalni rad. Nakon toga, napiše se prekršajna prijava roditelju koji ne saraduje. Kad roditelji vide da postoji saradnja svih institucija u rješavanju problema i kad svi

7 Razlika između domicilnih Roma i migranata, uglavnom Egipćana sa Kosova je indikativna, i o tome ćemo govoriti kasnije

8 Grubo rečeno, Romi dolaze iz Berana u Bijelo Polje da prose zato što je u Beranama na ovom polju izražena konkurencija

9 Po procjeni riječ je o 371 licu koji pripadaju Romskoj zajednici

10 Procjena je da ima stotinak porodica u tri naselja, što će reći da je ukupan broj Roma i Egipćana, po ovoj estimaciji, oko 500-600, što je proporcionalno značajno veći broj s obzirom na činjenicu da je Tivat po broju stanovnika značajno manji u odnosu na Bijelo Polje

11 Četvoro ili petoro djece svakodnevno prose ispred supermarketa, i nikada nisu u centru grada ili turističkoj zoni. Djeca koja prose su došla, u posljednjih par godina iz Srbije (Novog Pazara), i sa njima i njihovim roditeljima još uvijek nije ostvarena komunikacija. Riječ je, po riječima predstavnika Roma, o tri porodice.

12 148 djece je upisalo školu ove godine, što je rekord u posljednjih pet godina, a i ovaj broj je stalnom porastu posljednjih godina

13 NVO Enfants iz Rožaja koja je dugi niz godina radi na suzbijanju dječjeg prosjačenja na sjeveru

nadležni vrše pritisak na roditelje, onda roditelji utiču na djecu da ne napuštaju školu. Jednostavno rečeno, roditelji reaguju na pritisak. Dakle, permanentni pritisak i komunikacija sa roditeljima, uključujući i prijetnju¹⁴ penalizacijom je odličan način da djeca ne napuštaju školu. Konstantan pritisak i komunikacija utiču i na podizanje svijesti roditelja. Ključno je da se roditeljima na ovaj način objašnjava da je briga za djecu njihova obaveza a ne njihova slobodna volja. Konsekventno, komunikacija sa roditeljima u Beranama je dala efekta u smislu da je postala dvosmjerna. Naime, usljed konstantne komunikacije, nerijetko sami roditelji dođu u socijalne i druge službe da traže i prijave svoju djecu ako nestanu. Osim toga, u Beranama postoji romski medijator koji je zaposlen u školi i koji je veoma ažuran, ne samo kada je riječ o njegovoj obavezi prema školi u kojoj radi, nego i kada je riječ o sveukupnoj komunikaciji sa romskom zajednicom. Prema tome, na osnovu istraživanja možemo zaključiti **da je ključ borbe za suzbijanje prosjačenja da se djeca uključe u sistem obrazovanja. Da bi se ovo postiglo potrebno je da se komunikacija/saradnja/pritisak na roditelje, a da bi se ovo postiglo potrebno je da imamo efikasnog RE medijatora/posrednika i koordiniran rad/pritisak svih nadležnih institucija na roditelje.** U svim situacijama kada su navedeni faktori prisutni, prosjačenje se suzbija mnogo efikasnije nego u situacijama kada to nije slučaj.

Bar je opština koja inverzno potvrđuje goreizneseni zaključak. U ovoj opštini nema medijatora niti u školama, niti u NVO sektoru. Rezultat je jako mali procenat romske dece u školama.¹⁵ Problem je u ovoj opštini što, po riječima učesnika u diskusiji, naprosto nema obrazovanih Roma u Baru sa kojima je moguće razgovarati. Dodatno, koordinacija i saradnja svih

“Nema ovdje (u Baru) nijednog obrazovanog Roma sa kim mi možemo da radimo. Nikog... Nijednog... Kako mi da pričamo sa roditeljima te djece kad nema nijednog Roma da preko njega utičemo”

predstavnik nadležnih institucija koji se bave problemima Roma nije zadovoljavajuća. Kada je riječ o komunikaciji sa roditeljima romske djece, u situacijama kada nema medijacije, ona je neefikasna. Ovo je slučaj i u Baru i u drugim opštinama. Jednostavno, jako je teško komunicirati i zadobiti povjerenje roditelja ukoliko niste etnički Rom ili Egipćanin. Učesnici diskusije u Nikšiću ističu da roditelji izbjegavaju komunikaciju sa predstavnicima institucija, te da i kada se komunikacija ostvari, roditelji naprosto obećavaju sve što se od njih traži, da bi odmah nakon prekida komunikacije uslijedilo isto ponašanje kao i prije datog obećanja. Romski medijatori/posrednici, međutim, prvo uživaju povjerenje, i drugo, jednostavno znaju, u komunikaciji, na koji način da uspostave i održavaju tu komunikaciju, uključujući i prijetnje oduzimanjem benefita i penalizacijom, a koja daje efekte.¹⁶ Bar je specifičan i po tome što u toku ljetnje sezone postoji organizovano prosjačenje. Po riječima ispitanika, nemali broj romske djece dolazi organizovano iz Srbije, BiH i sa Kosova. Oni ostaju u Baru dok su prisutni turisti.

Kada je o Nikšiću riječ, problem dječjeg prosjačenja nije naročito izražen, ali, po riječima

¹⁴ Penalizacija kao takva, po riječima ispitanika, uglavnom ne daje rezultate. Veći efekat je prijetnja penalizacijom, ili još bolje, prijetnja da će im biti ukinuti benefiti koje daje država ukoliko djeca ne pohađaju školu. Upravo je ovo mehanizam (prijetnja za ukidanjem državnih benefita ukoliko djeca ne idu u školu), najčešći način na koji Egipćanski medijator vrši pritisak na roditelje u Tivtu

¹⁵ Po riječima ispitanika u Tivtu, ista je situacija i u Kotoru, iako u ovoj opštini nismo vršili istraživanje, No, učesnici u diskusiji iz Tivta napominju da u Kotoru nema romskog medijatora niti romskih NVO, te da je uključenost djece u školama samo oko 20%

¹⁶ Ostaje etičko pitanje da li je ovakav pristup u redu. Mi na ovom mjestu konstatujemo da je prijetnja roditeljima da će im biti ukinuti benefiti koje država pruža ukoliko oni kao roditelji ne vode računa o djeci, i naročito ukoliko njihova djeca ne idu u školu, veoma efikasna

ispitanika, postoji 15-tak djece iz četiri porodice, i sva djeca, kao i njihove porodice, su poznate predstavnicima nadležnih institucija. Svekolika borba i zaštita ove djece daje ograničene rezultate zbog gorepomenutog porodičnog/roditeljskog uticaja. Učesnici u diskusiji u ovoj opštini ističu čak da, kada je o ovoj djeci riječ, prosjačenje predstavlja manji problem. Naime, ista ova djeca su izložena, ili su žrtve nasilja, seksualne zloupotrebe¹⁷, pedofilije, prostitucije i narkomanije. Dakle, riječ je o čitavom sindromu koji se vezuje za ulični način života ove djece, kao i negativnom efektu roditeljskog (ne)staranja. No, ono što je u Nikšiću najznačajniji nalaz jeste postojanje Dnevnog centra za ovu decu

“Zbrinemo mi tu djecu u dnevnom boravku svaki dan. I da vidite. Djeca navikla i vole da dođu. Svaki dan oko 10h, eto njih. I tu fino ostanu sve do tri popodne. Ali čim odu iz Centra, eto ih na ulici, prose. Ne vrijedi, otac im rekao da moraju da donesu pare, i oni šta će....”

koji je osnovan u saradnji Centra za socijalni rad i NVO sektora. Ovaj Centar u toku dana zbrinjava djecu koja prose i kojima je Centar isključivo namijenjen. Sva djeca (10-15) koja prose su korisnici ovog Centra, i to svakodnevno. U Centru se djeca zadržavaju tri-četiri sata, tačnije, tamo su od 10 do 15h. Tretman Centra je sveobuhvatan i raznovrstan. Kada djeca dođu u Centar, prvo se uzmu sve informacije od njih, i

na taj način se rješava problem evidencije. Drugim dolaskom, djeca dodju sa roditeljima i onda se pravi procjena sveukupnog stanja djece. Osim hrane i zabave, djeci se pruža i psiho-socijalna pomoć. Centar ima dva romska medijatora koji pomažu na terenu, i to se pokazalo kao posebno važno i veoma efikasno. Problem je, međutim, što praksa pokazuje da čim izađu iz Centra, djeca idu da prose. Drugim riječima, sklanjanje sa ulice ove djece je privremeno, a bez saradnje roditelja i njihovog djelovanja u pravcu sprečavanja prosjačenja, svi efekti ovakve i slične institucije imaće ograničeno djelovanje. Ovim se potvrđuje ključna teza na kojoj insistiramo na osnovu nalaza istraživanja, a to je da bez efikasne saradnje i podrške roditelja, problem dječjeg prosjačenja ne može biti riješen. Da bi se ostvarila komunikacija sa roditeljima potrebni su romski medijatori. Ako i pored svih napora nema rješenja/napretka, jedini način je fleksibilnije zakonodavstvo i djelovanje institucija kojim bi se djeca oduzela od roditelja. Ovo je jedan od ključnih nalaza istraživanja na kome ćemo insistirati više puta u ovom Izvještaju.

Prikaz različitih dječjih prosjačenja u smislu intenziteta i frekventnosti različitih aspekata dajemo vizuelno u Tabeli 1. Prikaz je napravljen na osnovu analize sveukupnog empirijskog materijala (iskaza) ispitanika, a vizuelno je uređen da jarke/tamnije/snažnije boje ukazuju visoki intenzitet i negativne vrijednosti. Što je boja manje intenzivna, blaža i nježnija, to je problem (frekvencija/intenzitet), navedenog aspekta/problema manje izražen.

Kada je o Dnevnom centru riječ, osim onom koji već postoji u Nikšiću, iskustva sa ovakvom institucijom imamo i iz Berana. Tačnije, u Beranama je ovakav Centar postojao u organizaciji NVO ENFANTS, ali danas više ne postoji usljed nedostatka finansiranja. Ispitanici ukazuju da je Dnevni centar imao značajan efekat ne samo u prevenciji dječjeg prosjačenja, nego i u sveukupnoj inkluziji Roma, posebno kada je riječ o većem stepenu uključenosti djece u obrazovni sistem. Iskustva ovog Centra, takođe, ukazuju da

¹⁷ U intervjuu predstavnic Tužilaštva je detaljno opisala slučaj obljube troje romskih djevojčica koje su sestre od strane istog izvršioca, koji je vlasnik butika. Slučaj je usljed nedostatka dokaza preimenovan kao slučaj ‘nedozvoljene polne radnje’, a na suđenju su oštećena djeca sve vrijeme u iskazima štitala oca koji je sastavni dio problema.

je potrebno osmisлити cjelodnevne sadržaje za djecu, dakle, nije dovoljno da se samo ona sklone sa ulice. Ovi programi podrazumijevaju igru i zabavu, ali i edukaciju i kompletnu psiho-socijalnu pomoć koja je potrebna ovoj djeci. Takođe, potrebno je da Centar ima romske medijatore kako bi se ostvarila, gorenavedena, prijeko potrebna komunikacija i saradnja sa roditeljima romske i egipćanske djece, bez koje je gotovo nemoguće imati dugoročno pozitivne rezultate.

Tabela 1. Prikaz frekventnosti i intenziteta problema dječjeg prosjačenja po opštinama

	Berane	Bijelo Polje	Podgorica	Nikšić	Bar	Tivat
Izraženost problema (prosjačenja djece)	Veoma izražen	Nije izražen	Veoma izražen	Izražen	Izražen	Nije izražen
Porodično prosjačenje	Ključno	Ključno	Ključno	Ključno	Ključno	Ključno
Spontano dječje prosjačenje	Prisutno	Ne	Prisutno	Prisutno	Rijetko	Ne
Organizovano prosjačenje	Ne	Ne	Rijetko	Rijetko	U sezoni	Ne
Socio-ekonomski položaj RE	Veoma loš	Loš	Loš	Veoma loš	Veoma loš	Loš
Komunikacija sa roditeljima	Dobra	Loša	Veoma loša	Loša	Ne postoji	Dobra
Uloga romskih posrednika/medijatora	Izražena	Nema je	Solidna	Solidna	Nema je	Odlična
Pohađanje škole	Veoma dobro	Osrednje	Osrednje	Osrednje	Loše	Odlično
Predrasude i stigmatizacija od strane većine	Izraženo	Izraženo	Nije izraženo	Nije naročito izraženo	Veoma izraženo	Izraženo
Senzitivnost zaposlenih u institucijama	Niska	Veoma niska	Solidna	Solidna	Niska	Solidna
Učestalost kažnjavanja	Često	Rijetko	Nerijetko	Često	Rijetko	Veoma rijetko
Saradnja između nadležnih institucija	Solidna	Veoma loša	Solidna	Loša	Veoma loša	Solidna
Izloženost djece nasilju i drugim faktorima rizika	Velika	Mala	Veoma velika	Veoma velika	Velika	Mala

Takođe, važno je istaći da su, kada je o Centru riječ, ispitanici u svim opštinama ovo predložili kao trajno rješenje, bez da je medijator u diskusiji postavio pitanje ili nametnuo temu o osnivanju istog.¹⁸ Dakle, postoji uvjerenje svih predstavnika nadležnih institucija da je Centar poželjan institucionalni mehanizam kojim se djeca sklanjaju sa ulice, odvajaju od negativnog uticaja roditelja i romske zajednice. No, učesnici u diskusiji ističu da bi Centar morao da ispuni određene uslove kako bi mogao efikasno da ostvari svoju ulogu. Prvo, Centar mora da bude cjelodnevnog karaktera i zadovolji uslove Prihvatišta za djecu žrtve prosjačenja, jer u suprotnom (slučaj Nikšić), čim napuste Centar, djeca su ponovo na ulici. Drugo, Prihvatište mora da ima romske medijatore jer se na taj način ostvaruje povjerenje i saradnja i djece i roditelja. Treće, Prihvatište mora efikasno da komunicira sa roditeljima i da ih uključuje u proces dječje (re)socijalizacije. Četvrto, Prihvatište mora da ima i zabavne, ali i edukativne sadržaje, dakle, ne može se samo svesti na šalter/prihvatište koji će da ih trenutno zbrine i obezbijedi hranu. Dalje, Prihvatište mora

18 Izuzetak je opština Tivat, ali napominjemo da je tamo gotovo stoprocenti obuhvat djece u školama, da je gotovo riješen problem dokumentacije, te da tamo imamo efikasnog Egipćanskog medijatora koji svakodnevno rješava probleme Romske i Egipćanske zajednice

da formira individualne planove za djecu na bazi multidisciplinarnog psiho-socijalnog stručnog rada, i da vodi računa o implementaciji ovih planova. Konačno, Prihvatište mora aktivno da koordinira rad sa ostalim nadležnim službama (školama, centrima za socijalni rad, policijom, Crvenim krstom itd.) te da sve institucije preuzmu dio odgovornosti za efektivnu inkluziju ove romske djece. Dakle, Prihvatište je izvjesno dobra ideja, ali njegovo ustanovljenje i funkcionisanje mora da prati dobra i koordinirana organizacija kako bi njegov rad dao željene rezultate.

Jedan od problema na koje su ukazivali ispitanici u istraživanju jeste i podjela romske zajednice na Rome i Egipćane. Iako je u ovom pogledu bilo i opozitnih stavova, ipak je većinski stav ispitanika da se prosjačenjem u većoj mjeri bave Egipćanska djeca, a Egipćani, u najvećem broju, jesu izbeglice sa Kosova koji su došli u Crnu Goru od 1999. do 2001. godine. Najčešće se kao razlog veće stope prosjačenja Egipćanske djece u odnosu na Romsku navodi teži materijalni položaj u kojem se nalazi egipćanska zajednica. Takođe, navodi se da je otežana integracija Egipćana po svim osnovama, usljed činjenice da kao izbjeglice imaju posebno otežan problem rješavanja pribavljanja dokumentacije. Osim ovoga, navodi se da su domicilni Romi bili u dužem periodu izloženi svim institucionalnim oblicima inkluzije, što nije slučaj sa Egipćanima. Konačno, iako je, ovo nije jednako izražen problem u svim opštinama, da postoji određena distanca između Roma i Egipćana. Oni žive, najčešće, u posebnim naseljima, a problem nastaje kada jedna od dvije zajednice od države dobija benefite, koje ne dobija druga zajednica. Npr, u Podgorici je dodjela stanova važila samo za izbjeglice na šta su negativno reagovali domicilni Romi. Takođe, Egipćani kao izbjeglice, dobijaju određenu materijalnu pomoć od UNHCR-a, a to nije slučaj sa domicilnim Romima. No valja reći, a usljed nedostatka dokumentacije, izbjeglice ne dobijaju socijalnu pomoć koju dobijaju domicilni Romi. Sve u svemu, čini se da uzrok distance između Roma i Egipćana nije etničke prirode, već se tiče različitih materijalnih benefita koji se dobijaju od nadležnih institucija, a proističu iz različitih statusa. Kada je o prosjačenju riječ, ispitanici se slažu da je veći broj djece koja prose iz izbjegličkih, dakle, Egipćanskih porodica. Ovo je značajano zato što je teže ostvariti saradnju sa porodicama izbjeglica nego domicilnim, romskim porodicama, a ovo usljed razlika u socijalnoj ukorijenjenosti. Međutim, važno je reći, kada je riječ o ulozi medijatora, praksa iz svih opština ukazuje da ne postoji nikakav problem da medijator bude Rom ili Egipćanin, te da on, bez obzira na vlastito etničko porijeklo, jednako ostvaruje komunikaciju i saradnju sa obje etničke zajednice.

Ključni uzroci dječjeg prosjačenja Roma i Egipćana

Problem prosjačenja djece koja pripadaju Romskoj i Egipćanskoj zajednici nije usamljen problem koji se može posmatrati nezavisno od čitavog spektra socijalnih problema sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani. Dječje prosjačenje treba posmatrati kao sastavni dio širokog spektra problema koji definišu ukupno socijalno i ekonomsko stanje Romske i Egipćanske populacije. Kada je o faktorima/uzrocima riječ, identifikovaćemo ih po značaju.

Prvo, mora se reći da je ključni faktor koji generiše pojavu prosjačenja **loš socijalni i ekonomski položaj Roma i Egipćana**. Riječima učesnika u grupnom intervjuu ovaj položaj se može kvalifikovati kao: ‘užasan’, ‘katastrofalan’, ‘neopisiv’, ‘strašan’ itd. Dakle, prosjačenje Romske i Egipćanske djece u Crnoj Gori je prije svega strategija preživljavanja koja je rezultat izraženog materijalnog deficita i veoma nepovoljnog socio-ekonomskog položaja romske zajednice u cjelini. Drugim riječima, bez borbe protiv dugoročnog i ovjekovječenog lanca siromaštva Roma i Egipćana, sve mjere koje se preduzimaju u borbi protiv dječjeg prosjačenja će prije spadati u akutne oblike ‘liječenja’ ovog problema, nego li u kauzalno rješavanje problema na strateški način.

Drugi faktor dječjeg prosjačenja jeste **nebriga roditelja prema djeci**. Jednostavno, roditelji Romske i Egipćanske djece koja prose su ili direktni inicijatori njihovog prosjačenja, ili svjesno i namjerno tolerišu/ohrabruju takvo njihovo ponašanje. Ovo, opet, dijelom proističe iz gorenavedenih razloga, tačnije, teze da je prosjačenje strategija porodičnog preživljavanja, a dijelom i usljed činjenice da jednostavno roditelji nemaju dovoljno razvijen osjećaj odgovornosti i empatije prema sopstvenoj djeci. Pojednostavljeno, roditelji u Romskoj i Egipćanskoj zajednici ne brinu dovoljno o vlastitoj djeci. Oni nemaju razvijenu svijest o standardima koji bi morali da važe kada je riječ o vaspitanju i obrazovanju djece. Stoga, u borbi protiv dječjeg prosjačenja, prva adresa moraju biti roditelji, odnosno, bez njihove saradnje i njihovog aktivnog uključivanja u rješavanje problema, teško da se mogu očekivati dugoročni pozitivni ishodi.

Treći faktor, opet, veoma povezan sa prethodna dva, jesu ozbiljni **deficiti u primarnoj socijalizaciji Romske i Egipćanske djece**. Ovo naročito u situacijama u kojima su RE djeca izuzeta iz procesa obrazovanja u redovnom školstvu. Usljed ovih deficita u primarnoj socijalizaciji, kod djece se razvijaju bihevioralni kodovi koji u potpunosti opravdavaju, pa i ohrabruju sve mehanizme ‘snalaženja’ na ulici, a jedan od tih mehanizama je svakako i prosjačenje.

Četvrti faktor jeste **efekat sekundarne socijalizacije**, tačnije, efekat romske zajednice u širem smislu. Romi i Egipćani žive u segregiranim romskim naseljima/zajednicama u kojima se reprodukuju specifični načini života, generalno, kultura koja se u velikoj mjeri zasniva na ‘snalaženju’ svake vrste. U okviru kulture kao načina života Roma i Egipćana, ohrabruje se i prosjačenje, kao i svi ostali oblici ‘snalaženja na ulici’. Djeca, živeći u ovim zajednicama, podražavanjem, mimikrijom i drugim formativnim mehanizmima socijalizacije prihvataju dominantne obrasce vrjednovanja i ponašanja, a prosjačenje je svakako jedan od legitimnih i učestalih mehanizama. Osim toga, u romskoj zajednici koja živi u getoiziranim uslovima, nerijetko postoji neformalna struktura moći u kojoj nekoliko ‘istaknutih’ pojedinaca vrše snažan uticaj na ostale, naročito djecu, da ih ‘uklope’ u postojeće i ovjekovječene standarde ponašanja i ‘snalaženja’.

Ključni oblici dječjeg prosjačenja

Potrebno je razlikovati nekoliko oblika dječjeg prosjačenja koje smo uspjeli da identifikujemo u grupnim intervjuima. Ovi oblici su značajni zato što svaki od oblika ima drugačije uzroke i zahtijeva različit tretman sa stanovišta borbe za suzbijanje prosjačenja.

Prvi oblik je prosjačenje instruirano i/ili organizovano od strane roditelja koje nazivamo: **porodično prosjačenje**. Ovaj oblik prosjačenja je, na osnovu obavljenih razgovora u svim opštinama, najfrekventniji. Naprosto, roditelji direktno instruiraju i/ili ohrabruju djecu da proše u cilju obezbjeđivanja neophodnih materijalnih sredstava. U ovaj oblik spada i zajedničko prosjačenje majke sa djecom koje je prilično učestalo. U okviru ovog tipa, po navodima ispitanika, ima slučajeva u kojima otac porodice nasilnim ponašanjem insistira na agresivnosti djece u prosjačenju na način da im određuje dnevne kvote, a zatim biva nasilan ukoliko se kvota ne ispuni.

Drugi oblik prosjačenja je **spontano dječje prosjačenje**. Ovaj oblik je karakterističan po tome što roditelji ne instruiraju i ne insistiraju da djeca proše (iako su svjesni da to djeca rade), već djeca spontano sama to rade. Ovaj oblik prosjačenja uključuje neku vrstu 'uličnog načina života' koji najčešće počinje stalnim bježanjem iz škole i pribjegavanjem različitim strategijama preživljavanja, pri čemu je prosjačenje samo jedan od tih načina. Ova djeca su posebno izložena riziku od različitih vrsta nasilja i pritisaka, uključujući i rizik da budu uvučena u različite oblike devijantnog ponašanja.¹⁹

Treći tip prosjačenja kvalifikujemo kao **organizovano prosjačenje**. Ovaj tip je karakterističan po tome što određeni pojedinac, nerijetko sa kriminogenim dosijeom, organizuje djecu na način da ih eksploatiše u činu prosjačenja, a zarad sticanja vlastite materijalne dobiti. Pojednostavljeno, djeca se instruiraju i/ili primoravaju od pojedinca da prosjače, a novac koji zarađuju oni daju organizatoru. Lice koje ih organizuje je takođe iz Romske/Egipćanske zajednice. To je lice koje ima određeni status u Romskoj zajednici na način da ga karakteriše nasilno ponašanje, nerijetko i kriminalni dosije, i lice od kojeg postoji strah od strane svih članova zajednice. Ovaj tip prosjačenja je najopasniji za samu djecu usljed činjenice da su djeca, faktički, dvostruko eksploatisana i permanentno izložena prijetnjom ili stvarnim nasiljem. Pozitivna je stvar što je ovaj tip prosjačenja najrjeđi u Crnoj Gori, tačnije, on se dešava, po riječima ispitanika, samo u ljetnjoj sezoni kada dolaze organizatori sa djecom sa teritorija van Crne Gore.

Kada je riječ o porodičnom i spontanom prosjačenju, ključna adresa za efektivno suzbijanje prosjačenja jesu roditelji, dok u slučaju organizovanog prosjačenja, efektivna borba mora biti adresirana na MUP i sudske organe. Treba imati u vidu da su u slučaju organizovanog prosjačenja i sami roditelji djece koja prosjače izloženi potencijalnom nasilju od strane organizatora.

¹⁹ Jedan od problema sa kojima se suočavaju svi predstavnici institucija koje se bavi pitanjima Roma jeste porast narkomanije u romskim naseljima. Učesnici u diskusiji ocjenjuju da je učestalost zloupotrebe psihoaktivnih supstanci maloljetnih Roma i Egipćana u porastu, te da ukoliko se trend nastavi, dobiće razmjere epidemije

Barijere u borbi za suzbijanje prosjačenja

Suzbijanje prosjačenja u Crnoj Gori u dosadašnjoj praksi se, po riječima učesnika u diskusiji, može okarakterisati kao ‘Sizofov posao’. U praksi, sve aktivnosti koje se sprovede na terenu jednostavno ne daju dugoročne rezultate. Ove akcije i aktivnosti samo kratkoročno sklanjaju djecu sa ulice, da bi ta ista djeca već u sljedećem trenutku/danu, nastavila da prosjače na način na koji su to činila ranije. U narednim redovima ćemo ukazati na ključne razloge ograničenih dometa borbe za suzbijanje prosjačenja.

Prva barijera, jeste činjenica da veliki broj djece koja se bave prosjačenjem **nemaju potrebnu dokumentaciju** kako bi se integrisala u institucije. Ovaj problem je zapravo šireg karaktera i utiče na čitav niz drugih problema sa kojima se susreću Romi i Egipćani u Crnoj Gori. Bez dokumentacije, djeca i članovi njihove porodice ne mogu da ostvaruju čitav niz prava i pogodnosti koji bi afirmativno djelovali na poboljšanje njihovog položaja, te na sveukupan socijalni i psihološki razvoj djece. Problem je izraženiji kada je riječ o Egipćanima, koji su u najvećem broju izbjeglice sa Kosova, te je obezbjeđivanje dokumentacije za njih otežano usljed činjenice da se dokumenti ne mogu obezbijediti u Crnoj Gori. Međutim, važno je reći da je u posljednjim godinama učinjen veliki napredak u ovom pogledu, dakle, mjere koje su preduzete poslednjih 10-tak godina su dale značajne rezultate. Ipak, još uvijek ima Roma, a još više Egipćana koji nemaju dokumentaciju i to predstavlja ozbiljan problem za sveukupnu inkluziju.

Druga barijera jeste **nedostatak integracije djece u školski sistem**. Pod ovim se podrazumijeva napuštanje osnovne škole, ili pak, permanentno odsustvo iz škole. Romski maloljetnici koji su integrisani čvrsto u školski sistem, uglavnom nisu oni koji se bave prosjačenjem. Njihova aktivna integracija u školski sistem bila bi najefikasniji način da se trajno udalje od prosjačenja. U ovom pogledu, posebno efikasnim se pokazalo pohađanje obdaništa, i na ovome su posebno insistirali učesnici u intervjuima. Dakle, ukoliko se romska i egipćanska djeca u fazi rane socijalizacije uključe u sistem, tačnije, u obdanište, tada se umanjuje negativan efekat koji imaju roditelji i romska zajednica.

Treća barijera jeste **nedostatak ili neefikasna komunikacija sa roditeljima** romske i egipćanske djece. Roditelji jesu centralna tačka u sprječavanju prosjačenja. Ako roditelji tolerišu, ili još gore, iniciraju prosjačenje vlastite djece, veoma je teško da se ovo ponašanje spriječi. U lancu institucionalne borbe sa prosjačenjem, ostvarivanje i održavanje kontakta/komunikacije sa roditeljima je veoma teško. Naprosto, roditelji djece izbjegavaju ili u potpunosti odbijaju komunikaciju sa nadležnim organima, bilo da je riječ o predstavnicima škola, centara za socijalni rad ili kancelarijama Crvenog krsta. Čak i u situacijama kada se ostvari komunikacija, roditelji naprosto obećaju sve što se od njih traži, da bi već sutra uputili ili tolerisali prosjačenje vlastite djece.

Četvrta barijera jeste **nedostatak romskih medijatora** ili autentičnih predstavnika Roma i Egipćana koji funkcionišu kao posrednici u komunikaciji između institucija sistema i RE zajednice. Praksa je pokazala da u svakom gradu gdje postoji predstavnik RE zajednice sa kojim institucije efikasno komuniciraju i koji pokazuje volju da posreduje, efekti

suzbijanja prosjačenja (kao i drugih problema) su značajno veći u odnosu na opštine gdje nema ovih predstavnika. Jednostavno, komunikacija između RE zajednice, uključujući i roditelje djece koja prosjače, sa jedne, i nadležnih institucija sa druge strane, ne može da bude efikasna bez medijacije. Praksa medijacije se pokazala, uostalom, kao efikasna u obrazovanju, a posljednjih dvije godine i u zdravstvu. Prema tome, ključ za efikasno suzbijanje prosjačenja, ali i svih drugih negativnih, nepoželjnih i patogenih pojava u RE zajednici, jeste da u svakoj opštini postoji medijator koji je autentičan predstavnik Romske zajednice.²⁰ Na osnovu intervjua, jasno je da autentični Romski medijatori 'znaju' na koji način i kojom dinamikom treba razgovarati sa roditeljima i ostalim predstavnicima RE populacije. Naprosto, oni dijele isti habitus, razumiju njihove vrijednosti, shvataju njihovu/svoju kulturu i način života, te im ovo omogućava da na efikasan način ostvaruju komunikaciju i vrše uticaj. Osim toga, za razliku od predstavnika većinskog naroda, romski medijatori su veoma motivisani da rješavaju probleme romske zajednice. Iskustvo pokazuje da u opštinama u kojima postoji efikasan romski medijator (Tivat), dječjeg prosjačenja gotovo da nema, a što je ključno, gotovo sva djeca su efikasno integrisana u školski sistem.

Jedna od barijera jeste i **nedovoljna senzitivnost zapošljenih u nadležnim institucijama**. U najvećem broju slučajeva aktivnosti zaposlenih u institucijama su vezane za neki 'projekat'. Dok projekat traje, aktivnosti su prisutne, onog trenutka kada projekat prestaje, onda aktivnosti prema RE zajednici nestaju. Osim toga, nerijetko predstavnici institucija nemaju dovoljno empatije, razumijevanja, strpljenja i motivacije da se suočavaju sa problemima RE populacije, uključujući i prosjačenje. Oni nemaju inicijative da ostvaruju kontakt sa predstavnicima RE, a naročito ne kontakt koji bi podrazumijevao odlazak u RE getoizirana naselja. Stigmatizacija Roma ima efekta i na nadležne organe i njihove predstavnike. Na osnovu obavljenih intervjua, najveći stepen razumijevanja i empatije prema Romima i Egipćanima pokazali su zaposleni u Crvenom krstu. Ne samo da su pokazali više razumevanja za probleme Roma, nego su pružali značajno dublje i detaljnije informacije o životu Roma i Egipćana u svim segmentima, što ukazuje da imaju značajno frekventniji kontakt sa njima.

Barijera koja je povezana sa prethodnom jeste **distanciranje, predrasude i stigmatizacija romske populacije** od strane većinske populacije. Praksa pokazuje da ogromna većina građana koji pripadaju većinskoj populaciji otvoreno ili skriveno stigmatiziraju Rome i Egipćane, vrše verbalno i nerijetko fizičko nasilje nad njima, jednostavno, diskriminišu ih u gotovo svim situacijama i po svim kriterijumima. Većinska populacija nema dovoljno senzitivnosti prema Romima i Egipćanima, njihovom položaju i njihovim problemima. U intervjuiima se ističe da se teško može očekivati neki strateški i dugoročni napredak ukoliko ne dođe da senzibilizacije većinske populacije prema Romima i Egipćanima. Drugim riječima, snažni stereotipi i predrasude perpetualno etiketiraju Rome na način da dolazi do samostigmatizacije i reprodukcije postojećih bihevioralnih obrazaca koji, paradoksalno, opravdavaju same predrasude kao 'istinite' u očima većinske populacije.

Jedna od barijera jeste i **neefikasnost penalizacije prosjačenja djece**. Predstavnici MUP-a i tužilaštava ističu da svako kažnjavanje koje se oslanja na postojeće propise i zakone,

20 NAPOMENA: Ako medijator nije predstavnik RE zajednice, ili ako nema autoriteta u toj zajednici, onda će efekti njegovog djelovanja biti veoma ograničeni, a to nam pokazuje iskustvo iz Berana.

jednostavno ne daje rezultate. Najčešći oblik penalizacije jesu prekršajne prijave protiv roditelja. Nakon podnošenja ovih prijava, bez obzira na njihov ishod u finansijskom ili nekom drugom smislu, ponašanje roditelja ostaje nepromijenjeno. Dakle, koncept da će kažnjavanje da utiče preventivno na buduće ponašanje, jednostavno ne funkcioniše. Ipak, učesnici u diskusiji insistiraju da se mora nastaviti sa policijskim akcijama i sudskim procesuiranjima u situacijama kada nema drugog rješenja, te da sudski organi moraju da vrše pritisak, prije svega na roditelje. Međutim, rezultati istraživanja ukazuju da kažnjavanje ima efekta u situacijama kada postoji koordinirano djelovanje svih institucija (Berane je primjer). Naime, kada se vrši kontinuiran i sistematski pritisak na roditelje sa različitih institucionalnih adresa, pozitivni efekti su evidentni. Pod koordiniranim i permanentnim pritiskom se podrazumijeva da se sa istim zahtjevom u odnosu na roditelje istupa i od strane škole, i od strane Centra za socijalni rad, i od strane policije, predstavnika lokalne samouprave, i posebno važno, od strane romskog medijatora/predstavnika.

Sljedeća barijera se može kvalifikovati kao **nedostatak efikasne komunikacije i saradnje između nadležnih institucija**. Iako je, po riječima učesnika u diskusiji, ova saradnja napredovala posljednjih nekoliko godina, i dalje se dešavaju problemi kada je riječ o rješavanju čitavog niza konkretnih situacija. Nekada je problem u nejasnim nadležnostima, a nerijetko je problem što nisu utanačeni mehanizmi rješavanja konkretnih problema. Tipičan primer jeste prosjačenje u kasnim noćnim/ranim jutarnjim satima. U tim situacijama adresa za komunikaciju/prijavu od strane običnih građana je Centar za socijalni rad. Međutim, u tom trenutku nema nikoga u Centru za socijalni rad, ili na dežurnim telefonima. Takođe, upravo u noćnim satima se dešava da policija ne reaguje kada uoči prosjačenje, pod izgovorom da to u tim situacijama nije u njihovoj nadležnosti. Istraživanje pokazuje da, kada je riječ o saradnji između institucija, nije problem legislativa, pa čak ni intenzitet/kvalitet komunikacije. Dakle, u dugoročnom i strateškom smislu ova komunikacija i saradnja postoji. Problem je, međutim, u tome što postoji čitav niz konkretnih situacija u kojima ne postoje nešto sofisticiraniji mehanizmi međuinstitucionalne saradnje koji bi predvidjeli i rješavali konkretne probleme na samom terenu.

Predlog mjera za suzbijanje dječjeg prosjačenja

Prije nego što predložimo konkretne mjere, valja još jednom insistirati na činjenici da problem prosjačenja nije izolovan problem, već da je sastavni dio širokog spektra socio-ekonomskih i kulturnih karakteristika u kojima živi romska i egipćanska zajednica. Suštinska, tj. kauzalna borba protiv prosjačenja, prema tome, bila bi usmjerena na ukupno poboljšanje socio-ekonomskih uslova u kojima Romi žive, kao i borbu za sveukupnu inkluziju romske zajednice. U ovom dijelu spada i potreba da se kontinuirano rješava problem dokumentacije Roma i Egipćana, dakle, ovo nećemo navoditi u okviru predloga mjera borbe protiv samog prosjačenja. Dalje, kada je riječ o mjerama, treba razumjeti da su neke od njih kauzalne prirode (kao npr. uticaj mjere koje su usmjerene na roditelje romske djece), a neke su situacione (kao npr. sklanjanje djece sa ulice u Dnevne centre). Prema tome, kada je riječ o mogućim mjerama i instrumentima usmjerenim na suzbijanje samog prosjačenja, na osnovu istraživanja mogu se predložiti sljedeće mjere koje grafički prilažemo u Šemi 1.

1. **Podizanje svijesti roditelja djece u prosjačenju** – Roditelji djece u prosjačenju su ključna adresa za efikasnu i održivu borbu protiv prosjačenja djece. Naprosto, ukoliko roditelji ne bi dozvoljavali vlastitoj djeci da prose, problem prosjačenja ili ne bi postojao, ili bi bio minoran. Nasuprot, kao što smo naveli, u praksi roditelji direktno ohrabruju ili tolerišu prosjačenje djece. Dakle, gotovo sve mjere i instrumenti, uključujući i doljenavedene, na neki način bi morale da uključuju podizanje svijesti i odgovornosti roditelja romske i egipćanske djece koja prose. Da bi se ovo ostvarilo, potreban je direktan kontakt i rad sa roditeljima od strane nadležnih institucija.
2. **Aktivno uključivanje romskih medijatora** – Kao što smo naveli, bez medijacije ne mogu se očekivati značajni dugoročni rezultati u borbi za suzbijanje prosjačenja. Pritom, predlog ove mjere ne podrazumijeva da se nužno u formalnom smislu 'zaposli' romski medijator.²¹ Dakle, manje je važno u kom institucionalnom kapacitetu medijator istupa. Ono što je ključno u medijaciji jeste da medijator aktivno posreduje u komunikaciji između predstavnika nadležnih organa u lokalnoj zajednici i romske zajednice, posebno sa roditeljima djece koja prose. Da bi medijator ispunio sviju ulogu mora da ispuni nekoliko uslova. Prvo, on mora biti Rom ili Egipćanin, u suprotnom medijacija nema smisla. Drugo, on mora imati određenih kapaciteta kao pojedinac, obrazovnih i/ili onih koji će mu pomoći da ostvari efikasnu dvosmjernu komunikaciju. Treće, on mora biti posvećen i visoko motivisan. Četvrto, on mora imati određeni ugled/autoritet u romskoj zajednici. Dakle, neće sam čin ustanovljavanja medijatora riješiti problem, već medijacija mora da ispuni gorenavedene uslove kako bi se ostvarili željeni ciljevi.
3. **Aktivna, koordinirana i direktna komunikacija nadležnih institucija sa roditeljima romske djece** – Kao što smo naveli jedan od prvih adresata u borbi za suzbijanje prosjačenja jesu roditelji. Sa njima je neophodno ostvarivati konstantnu komunikaciju i pritisak. Ovaj pritisak mora da bude koordiniran i da dolazi od strane svih ključnih institucija. Usljed nedostatka odgovornosti koju roditelji iskazuju, tek ovako multiplikovan pritisak može da obezbijedi promjene u njihovom stavu/ponašanju kada je riječ o prosjačenju njihove djece.

21 Mada bi ovo bilo poželjno

- 4. Prijetnja penalizacijom i prijetnja ukidanjem benefita²²** - Kažnjavanje roditelja, kao takvo, kao što smo iznijeli ne daje posebne rezultate. Međutim, konstantna komunikacija i pritisak koji uključuje prijetnje, još ukoliko je koordinirano daje rezultate. Od svih prijetnji najefikasnija je prijetnja oduzimanjem benefita.²³ Naime, gotovo svi roditelji Roma uživaju određene benefite od strane države i drugih institucija u materijalnom i finansijskom obliku. Ovi benefiti su njima veoma značajni za njihovu životnu reprodukciju. Mehanizam koji se predlaže je veoma jednostavan. Dakle, ako djeca ne idu u školu, i ukoliko djeca prose, roditeljima se kaže da će im benefiti biti ukinuti²⁴ (npr. socijalna pomoć). Jasno je da je ova mjera ne izgleda popularno, ali je gotovo izvjesno da bi dala značajne rezultate.²⁵
- 5. Osnivanje Prihvatišta za djecu žrtve prosjačenja** – Pored svih strateških mjera u praksi, moraju postojati i mjere koje omogućavaju akutnu/trenutnu borbu protiv prosjačenja. Jedna od najboljih mjera, na osnovu dosadašnjih iskustva, a i u odnosu na sveukupnu analizu problema prosjačenja, bila bi osnivanje Prihvatišta za djecu žrtve prosjačenja. Prihvatište bi, međutim, moralo da ispuni određeni set uslova kako bi obezbijedilo željene rezultate. Ključno je da Prihvatište mora biti umrežen i koordiniran sa svim ostalim institucijama i organizacijama. Posebno, direktno i efektivno Prihvatište mora da saraduje sa školom i roditeljima djece. Dakle, Prihvatište bi riješilo problem registracije nepoznate djece, i ostvario bi komunikaciju sa njihovim roditeljima. Takođe, Prihvatište mora da obezbijedi ne samo smještaj i hranu, već i određene edukativne sadržaje za djecu. Konačno, Prihvatište bi trebalo da obezbijedi psiho-socijalnu podršku djeci i roditeljima. Izražena je potreba za usvajanjem individualnih planova sveukupne inkluzije djece u prosjačenju, na osnovu kojih bi Prihvatište trebalo da sprovodi niz mjera i aktivnosti u praksi, te da uspostavi koordinirane mehanizme sa ostalim institucijama u implementaciji tih planova.
- 6. Poboljšanje koordinacije i saradnje svih nadležnih službi** – Iako je komunikacija između nadležnih službi prilično zadovoljavajuća, njihova saradnja i koordinacija na konkretnim rješavanjima problema prosjačenja nije zadovoljavajuća. Da bi se ova saradnja pospješila potrebno je, prvo, jasno definisati nadležnosti. Drugo, jasno definisati modalitete komunikacije u konkretnim situacijama, i treće, jasno definisati procedure i mehanizme konkretnih akcija.²⁶
- 7. Povećanje senzibilnosti zaposlenih u lokalnoj samoupravi i nadležnim institucijama** – Da bi se problem prosjačenja romske djece mogao riješiti potreban je vanredni nivo empatije, zalaganja, motivacije i želje onih koji su nadležni da se to spriječi. Trenutno, ne može se reći da je to slučaj sa zaposlenim u relevantnim institucijama.²⁷

22 Ovaj mehanizam se može smatrati etički spornim, ali na osnovu iskaza romskih medijatora koji taj mehanizam već koriste, ovo je jedini način, po njihovim riječima, da se utiče na roditelje.

23 U teorijama motivacije ovo se zove 'povlačenje nagrade.

24 Dakle, tri stvari, prvo ovo može biti etički sporno, ali je zaista za opšte dobro (da djeca ne prose i da ne budu na ulici, nego u školi). Drugo, jasno je da ne postoji zakonski osnov da se ovo zaista i sprovede, dakle, nije riječ o praksi nego o prijetnji kao preventivnom sredstvu. Treće, romski medijatori u neformalnoj komunikaciji sa roditeljima ovaj mehanizam već koriste, i to se pokazalo veoma efikasnim.

25 Mi ne ulazimo u realnost moguće implementacije ove mjere, ali jednostavno na osnovu istraživačkih nalaza je identifikujemo kao mogući dobar mehanizam za suzbijanje prosjačenja.

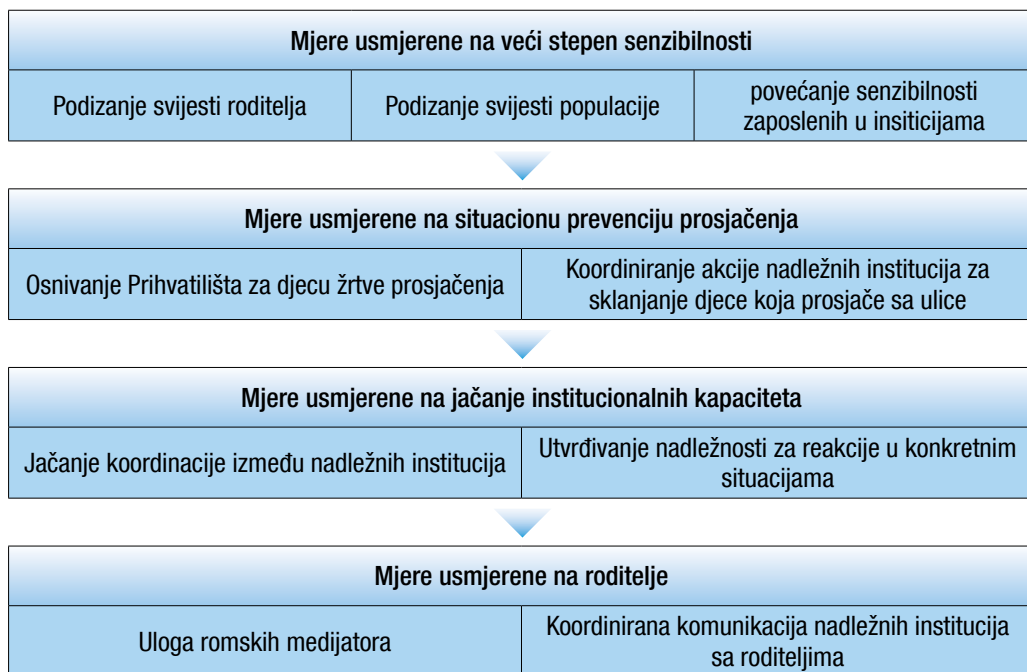
26 Npr. ako zateknemo dijete u prosjačenju u 4h ujutru, ko koga zove? Ko reaguje? Ko sklanja djecu sa ulice? Gdje se sklanjaju djeca? Ko zove roditelje? Na koji način se komunicira sa roditeljima? Itd...

27 Mora se reći da u svim opštinama, po hijerarhiji, postoji pravilnost kada je riječ o senzibilnosti zaposlenih u različitim institucijama. Naime, najviši nivo senzibilnosti i empatije iskazuju predstavnici Crvenog krsta. Zatim slijede predstavnici Roma i Egipćana. Zatim, tu su predstavnici Centra za socijalni rad, pa zaposleni u školama. Značajno niži nivo senzitivnosti iskazuju zaposleni u organima lokalne samouprave, a najniži predstavnici sudstva/tužilaštva i policajci.

Dakle, jedan od koraka koji treba preduzeti jeste set mjera i instrumenata²⁸ koji će pospješiti senzibilnost onih zaposlenih koji su direktno nadležni u specifičnim situacijama borbe za suzbijanje dječjeg prosjačenja.

8. Podizanje svijesti većinske populacije – Iako bi ovu mjeru mogli da kvalifikujemo kao onu koja je opšteg karaktera i koja bi pozitivno uticala na sve aspekte inkluzije Roma, mora se posebno napomenuti da predrasude i stigmatizacija Roma i Egipćana ima veoma negativne efekte kada je riječ o odnosu većinske populacije prema dječjem prosjačenju Roma i Egipćana. Naprosto, građani ne iskazuju razumijevanje, empatiju i brigu prema djeci koja prose. Oni ih etiketiraju kao 'Rome' i više se ta djeca ne doživljavaju kao 'djeca'²⁹ koja imaju svoje potrebe, koja su u opasnosti, i koja žive u teškim uslovima. Prema tome, potreban nam je veći nivo senzibilnosti prema djeci koja prose, od strane većinske populacije, a za ovo je potrebna efektivna borba protiv predrasuda, stereotipa, i sveukupnog etničkog distanciranja.³⁰

Shema 1 Prikaz predloženih mjera za suzbijanje dječjeg prosjačenja

28 Ovo može da uključi edukaciju, radionice, okrugle stolove i sl.

29 Ovo se najbolje uočava u konstataciji jednog od ispitanika koji je lično, kao i svi građani, izražavao 'čudenje' kada je utvrđeno da jedno od djece koja prose nije Rom. Dakle, dokle god su djeca koja prose Romi, to nije problem i to je samorazumljivo. Čim se to desi sa djetetom koje nije Rom, kreće briga i pitanja: Kako je to moguće? Gdje su mu roditelji? Ova pitanja i briga se ne pojavljuju kada prosi romsko dijete, dakle, ono se ne doživljava kao dijete, nego kao Rom.

30 Sva istraživanja etničke distance u Crnoj Gori koja smo radili u posljednjih 15 godina ukazuju da je nivo etničke distance prema Romima najviši u odnosu na sve ostale etničke skupine.

PRILOG 1

Struktura učesnika u intervjuima

BERANE:

1. Zaposlen u lokalnoj samopravi
2. Psihološkinja iz Centra za socijalni rad
3. Predstavnik Crvenog krsta - koordinator projekata za Rome
4. Predstavnik policije u službi za suzbijanje maloljetničke delikvencije djece do 12 godina
5. Specijalni pedagog iz Centra za socijalni rad
6. Predstavnik Roma - NVO „Vijeće Roma i Egipćana“
7. Pravnik zaposlen u tužilaštvu
8. Profesorica engleskog jezika
9. Predstavnik NVO „Ruža“ koja se bavi jačanjem kapaciteta i inkluzijom Roma/kinja
10. Pedagog u osnovnoj školi
11. Psiholog u osnovnoj školi
12. Psiholog u osnovnoj školi

BIJELO POLJE:

1. Inspektor u MUP-u
2. Predstavnik Uprave policije, odsjek za organizovani kriminal, pravnik
3. Komandir u MUP-u
4. Pedagoškinja iz Centra za socijalni rad
5. Predstavnik NVO „Bjelopoljski demokratski centar“
6. Predstavnik lokalne samouprave
7. Predstavnik Crvenog krsta
8. Predstavnik Roma, NVO „E-Roma“

PODGORICA:

1. Romski predstavnik – NVO „Romski savjet“
2. Socijalni radnik zaposlen u Centru za socijalni rad
3. Predstavnik NVO „Crnogorski ženski lobi“
4. Savjetnik kod Ombudsman-a
5. Predstavnik NVO „Mladi Romi“
6. Predstavnik Crvenog krsta
7. Pedagog u osnovnoj školi

8. Savetnik u MUP-u - Nacionalna kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima
9. Socijalni radnik iz Centra za prava deteta
10. Predstavnik Ministarstva za ljudska i manjinska prava
11. Predstavnik NVO „Romsko srce“

NIKŠIĆ

1. Uprava policije, Centar bezbjednosti, odsjek za maloljetničku delikvenciju
2. Predstavnik NVO „Centar za romske inicijative“
3. Predstavnik „Dnevnog centra za djecu i porodicu – Defendologija“
4. Romski predstavnik – NVO „Romski Krug“
5. Predstavnica „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja“, aktivistkinja
6. Državni tužilac, bavi se maloljetničkom delikvencijom
7. Predstavnik Crvenog krsta

BAR:

1. Inspektor u MUP-u, odjeljenje za maloljetničku delikvenciju
2. Predstavnik Crvenog krsta
3. Pedagoškinja u osnovnoj školi
4. Profesorica u srednjoj školi
5. Sociološkinja u srednjoj stručnoj školi
6. Pedagog u srednjoj školi
7. Tužilac za maloljetnike
8. Vaspitač u osnovnoj školi
9. Profesorica u srednjoj školi

TIVAT³¹:

1. Sudija u Osnovnom sudu - Kotor
2. Rom - medijator, NVO „Udruženje Egipćana“
3. Pomoćnica direktorice u osnovnoj školi

---

³¹ U Tivtu se nisu pojavili na intervjuu svi koji su pozvani, ali je komunikacija sa onima koji su došli bila veoma sadržajna, korisna i kompetentna

PRILOG 2

Poseban izvještaj o dječjem prosjačenju u Crnoj Gori, Ombudsman, Podgorica, 2011 - IZVOD³²

2.1. Status quo

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je utvrdio da je u toku 2010. godine u Crnoj Gori, od strane nadležnih organa, registrovano 323 djece koja su zatečena u prosjačenju. Centri za socijalni rad su, u toku 2010.godine, radili sa 164 djece, uzrasta od 2 do 17 godina starosti, dok podaci dobijeni od strane Uprava policije pokazuju da je, evidentirano 120 slučajeva prosjačenja.³³

Ovaj vid prosjačenja, prema odgovorima Centara, karakterističan je za pripadnika populacije Roma Aškalija i Egipćana.³⁴ Faktori koji dovode do pojave prosjačenja, a koje navode Centri, su sljedeći: položaj već pomenutih, marginalizovanih grupa, poremećaji porodičnih odnosa, postojanje porodičnog nasilja, ali i prisutnost bolesti zavisnosti u porodicama.³⁵

2.2. Najčešći problemi

- **Zakonske mjere i njihova efikasnost** – kako po pitanju njihove *implementacije*, tako i *efekta primjene*, iz prostog razloga što ne dovode do suzbijanja ove pojave. Izricanje zatvorske kazne ili oduzimanje roditeljskih prava za počinioca koji je roditelj žrtve ne vide kao rješenje, jer smatraju da službe i servisi poput hraniteljstva i ustanova za smještaj i zbrinjavanje u Crnoj Gori nisu dovoljno razvijene.³⁶ Zaštitnik zaključuje da ne postoje efikasni mehanizmi praćenja djeteta nakon napuštanja prihvatne stanice Centra za djecu i mlade “Ljubović”, a kamoli nakon napuštanja teritorije Crne Gore.³⁷ S druge strane, izricanje zakonom predviđenih sankcija bi, samo dodatno usložilo problem, s obzirom da je zbog socijalnog statusa porodica nemoguće naplatiti visoke novčane kazne.

Glavni razlog niskog procenta podnesenih prekršajnih prijava su, po riječima policije, neadekvatna zakonska rješenja jer prosjačenje kao takvo nije sankcionisano.³⁸

- **Materijalna i kadrovska opremljenost** – organi i službe su izrazili zadovoljstvo povodom postojeće kadrovske opremljenosti, ali smatraju da ih nedostatak materijalnih sredstava sprječava da efikasno i sistematski odgovore izazovu ovog fenomena.

32 Poseban izvještaj o dječjem prosjačenju u Crnoj Gori, Ombudsman, Podgorica, 2011, dostupno na: http://www.ombudsman.co.me/img-publications/11/naucimo_ih_nesto_drugo.pdf

33 Ibid, strana 47

34 Ibid, strana 18

35 Ibid, strana 19

36 Ibid, strane 21 i 48

37 Ibid, strana 48

38 Ibid, strana 25. Dodatno, statistički gledano - 13% odgovora policije ukazuje da su zakonska rješenja efikasno sredstvo, 50% odgovora da zakonska rješenja nisu efikasno sredstvo, dok je 25% odgovora na ovo pitanje izostalo.

- **Nepostojanje sistematizovane evidencije o djeci koja se bave prosjačenjem** - Zaštitnik zaključuje da je veoma slab protok informacija između društvenih aktera, pa evidencije o ovoj pojavi nisu dostupne ni upotrebljive širem krugu profesionalaca. Prosjačenje se dosta često evidentira i izjednačava sa delikvencijom.³⁹
- **Nedostatak saradnje i koordinacije između aktera i organa, na svim nivoima**

Centri za socijalni rad imaju praksu da rade samo sa domicilnim stanovništvom.

Nezadovoljavajuća saradnja između **obrazovnih ustanova i centara za socijalni rad** (rijetko obavještaju o učestalim izostancima djece sa nastave).

Nesklad po pitanju mehanizma evidencije. Rad policije uglavnom usmjeren na otkrivanje identiteta djeteta i identiteta lica u čijoj su pratnji djeca došla na teritoriju Crne Gore, bez bavljenja evidencijom prosjačenja maloljetnih lica. Primjer koji potvrđuje ovu tvrdnju – Centri za socijalni rad iz Berana i Andrijevice su 2010. godine evidentirali 56 slučajeva prosjačenja, dok Organizacione jedinice policije tih opština nisi zabilježile niti jedan.⁴⁰

2.3. Preporuke⁴¹

Zaštitnik smatra da bi **multidisciplinarni pristup** umnogome doprinio suzbijanju i rješavanju ovog problema, pri čemu bi lokalne samouprave morale imati mnogo aktivniju ulogu. Neophodna je saradnja nadležnih organa sa nevladinim sektorom, kroz zajedničko djelovanje i podržavanje aktivnosti i programa koji su dali dobre rezultate (kao na primjer: Romski asistent u zajednici, Svratista za beskućnike i dr.).⁴²

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore svim relevantnim društvenim akterima i nadležnim institucijama, ustanovama i organizacijama preporučuje sljedeće:

2.3.1 Ministarstvu unutrašnjih poslova i Ministarstvu rada i socijalnog staranja

Da preduzmu utvrđivanje mjera koje dovode do prosjačenja maloljetnika, kao i da preduzmu preventivne mjere za one u riziku;

Uspostave multidisciplinarni pristup rješavanja i suzbijanja problema prosjačenja maloljetnika;

Da iniciraju uspostavljanje regionalne saradnje sa organima susjednih država u cilju uspostavljanja mehanizama za efikasniji protok informacija radi otkrivanja i kontinuiranog praćenja djece koja se bave prosjačenjem;

Da se uspostavi sistem evidentiranja djece koja žive na ulici i/ili se bave prosjačenjem, kroz saradnju centara za socijalni rad, Uprava policije, škola, zdravstvenih ustanova i

39 Ibid, strana 47

40 Ibid, strana 48

41 Ibid, strana 50

42 Ibid, strana 48

drugih institucija koje se bave ovim problemom;

2.3.2. Ministarstvu rada i socijalnog staranja

Da kroz reformu socijalne zaštite uspostavi raznovrsne servise socijalnih usluga, u skladu sa međunarodnim standardima;

Da preduzme mjere u cilju poboljšavanja standarda života porodica koje žive ispod linije siromaštva;

Da obezbijedi uslove za dosljednu primjenu zakona, posebno kroz jačanje uloge Centra za socijalni rad u pogledu pružanja efikasne porodično-pravne zaštite i nadzora nad vršenjem roditeljskih prava;

2.3.3. Ministarstvu prosvjete i nauke

Oснаži napore na integraciji djece iz populacije Roma, Aškalija i Egipćana u opšti školski sistem snažnijom obukom nastavnika, revizijom nastavnih programa i odgovarajućim metodama nastave i učenja, kao i kroz intenzivirano obrazovanje i učešće roditelja;⁴³

2.3.4. Ministarstvu pravde, Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Ministarstvu unutrašnjih poslova

Da sagledaju mogućnost iniciranja izmjene postojeće zakonske regulative u cilju povećanja stepena zaštite djece od svih oblika ekonomske eksploatacije;

Da preduzmu mjere na podizanju nivoa svijesti šire javnosti o štetnosti prosjačenja i obezbijede dostupnost informacija, prevashodno djeci koja žive na ulici, kako bi se zaštitili od rizika da postanu žrtve trgovine ljudima i ekonomske i socijalne eksploatacije.

2.3.5. Zaključuje se da su najveći problemi⁴⁴, na kojima treba dalje raditi, sistematizovana evidencija djece koja se bave prosjačenjem, kao i vid **tretiranja ove djece** (poremećaj u ponašanju/delikventi ili žrtve zanemarivanja i zlostavljanja) koji dodatno usložnjavaju ovaj problem i udaljavaju od rješenja. Takođe, naglašava se da treba raditi na **identifikovanju uzroka prosjačenja**, ali i eliminaciji nedostataka **mehanizama reintegracije i resocijalizacije djece** zatečene u prosjačenju.

43 Ibid, strana 50

44 Dostupno na: http://www.ombudsman.co.me/img-publications/15/110420133_kompilacija_izvjestaja%20konacna.pdf

PRILOG 3

Izvod iz izvještaja međunarodnih organizacija

3.1. Department of State, United States of America, Trafficking in Persons Report, 2017

U svom Izvještaju o trafikingu ljudi za 2017. godinu, Državni sekretarijat SAD (eng. United States Department of State) konstatuje da je Crna Gora i dalje zemlja porijekla, tranzita i odredišta za muškarce, žene i djecu koja su žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije i prinudnog rada. **Djeca**, posebno Romi i Albanci, su podvrgnuti prinudnom **prosjaćenju**.⁴⁵

Države su, u zavisnosti od nivoa uspješnosti sprovođenja *Zakona o zaštiti žrtava trgovine ljudima iz 2000. godine*⁴⁶, svrstane u četiri kategorije: TIER1, TIER2, TIER 2 watch list i TIER3, idući od onih koje su bile najefikasnije pri sprovođenju, do onih koje na ovom polju nisu učinile mnogo, a čine još manje da promijene stanje stvari.

Crna Gora je, po prvi put, **degradirana i svrstana** među one zemlje (iz TIER 2 u **TIER2 watchlist** kategoriju) koje ne ispunjavaju u potpunosti TVPA minimum standarde, te se naglašava da „Vlada nije pokazala značajne napore da ih usaglasi i uskladi sa preporučenim“. U protekle tri godine, Vlada je postepeno, sa vrlo dobre ocjene u Izvještaju iz 2015. godine, 2016. godine bila svrstana u one koje pružaju nedovoljne napore, da bi se u Izvještaju iz 2017. navelo da je „Vlada smanjila svoje napore pri pružanju zaštite“.⁴⁷

Preciznije rečeno, u Izvještaju iz 2016. godine se navodi da državni organi nisu formalno identifikovali žrtve prinudnog rada u 2015. godini, uprkos činjenici da je Policija identifikovala **156 djece** koja su **prosila** u 2014., da bi se godinu dana kasnije desilo da je identifikovana samo **jedna potencijalna žrtva trgovine ljudima**⁴⁸ – *dijete prisiljeno na prosjačenje*, u poređenju sa 16 potencijalnih žrtava u 2015. godini.

“Neki indikatori prinudnog rada djeteta uključuju situacije u kojima se dijete nalazi u nadzoru osobe koja NIJE član njegove/njene porodice, a koja zahtijeva od djeteta da obavlja posao koji finansijski koristi nekome izvan porodice djeteta, i ne nudi djetetu mogućnost odlaska“

Kada je riječ o ovom dokumentu, osim gorenavedenog pozicioniranja i ocjene Crne Gore koja, po svemu sudeći, ide nizlaznom putanjom, vrlo je važno staviti naglasak na samu definiciju **prinudnog rada djeteta**⁴⁹ koja se značajno razlikuje od stanja stvari i toga kako institucije sistema Crne Gore definišu isto. Naime, Zakonodavstvo Crne Gore **ne prepoznaje dječje prosjačenje** kao posebno definisan pravni pojam. Izraz „prosjaćenje“ nije jasno definisan, niti se pojava dječjeg prosjačenja odvaja od prosjačenja odraslih. U izvještaju State Department-a o ljudskim pravima za Crnu Goru za 2016. godinu se izričito kaže da „zakon zabranjuje sve oblike prisilnog i prinudnog rada, ali sprovođenje zakona

45 Dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>, strana 289

46 Trafficking Victims Protection Act of 2000, Div. A of Pub. L. No. 106-386, § 108, as amended

47 Dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>, strana 288

48 Dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>, strana 288

49 Dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>, strana 17

od strane Vlade nije bilo djelotvorno“.⁵⁰ Dodatno, u Izvještaju se navodi da je „Policija tvrdila da je prosjačenje **više porodična praksa**, nego velika organizovana aktivnost i da većina djece koja se bavila prosjačenjem potiče sa Kosova i iz Srbije“.⁵¹

Preporuke: Značajno povećati identifikovanje potencijalnih žrtava, naročito među djecom koja su primoravana na **prosjačenje**; uključiti grupe iz civilnog društva i NVO u nacionalni mehanizam za zbrinjavanje žrtava; nastaviti sa obukom službenika organa za sprovođenje zakona i pravosuđa za pristup u čijem je fokusu žrtva, kao i **integrisati Romske grupe** u proces donošenja odluka u vezi sa zaštitom žrtava.

Prevenција: Vlada je nastavila sa naporima na polju prevencije kroz primjenu *Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2012-2018. godine*, kroz usvajanje *Akcionog plana za 2017 – 2018. godinu*.⁵² Vlada je, naglašava se u Izvještaju, sprovela niz seminara i zajedničkih treninga za multidisciplinarni pristup u borbi protiv trgovine ljudima sa svim institucijama čija je djelatnost usko vezana za rješavanje ovog problema, kao i zasebnu obuku sa inspektorima rada. Međutim, pored svih napora, inspektori nisu identifikovali niti jedan slučaj prisilnog rada u periodu izvještavanja, te se Izvještajem, još jednom, rad Vlade na ovom polju ocjenjuje negativnim.

3.2. European Commission report, 2016

Evropska komisija u svom izvještaju o Crnoj Gori, donijetom 9. novembra 2016. godine, a koji je dio saopštenja Evropskom parlamentu, Evropskom savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regija o politici proširenja Evropske unije, ističe da dječja radna snaga i dalje predstavlja **problem** u Crnoj Gori, posebno **dječje prosjačenje**.⁵³

3.3. Amnesty International Report 2015/2016; the state of the world's human rights

Pitanje **prosjačenja nije u fokusu Izvještaja**, ali se pominje položaj Romske populacije u Crnoj Gori. Za razliku od izvještaja iz 2014/15,⁵⁴ navodi se napredak u pogledu sticanja legalnog statusa 1,107 Roma, Egipćana i Aškalija raseljenih sa Kosova, kao i adekvatnog stanovanja 48 porodice iz iste strukture, koje su živjele u kampu Konik još od 1999. godine.⁵⁵

3.4. Finding on the Worst Forms of child Labor 2016, Izvještaj Ministarstva rada SAD-a

Izvještaj navodi da je Vlada uspostavila institucionalne mehanizme za sprovođenje zakona i propisa o dječjem radu, uključujući i njegove najgore oblike. Međutim, bilježe se nedostaci i praznine kada je riječ o zakonu o radu i sprovođenju krivičnog zakona⁵⁶, kao i **problem** u vezi sa nemogućnošću utvrđivanja da li su *Nacionalni plan akcije*

50 Dostupno na: <https://me.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/250/2017/03/Izvjestaj-o-ljudskim-pravima-za-Crnu-Goru-za-2016-godinu-.pdf>, strana 34

51 Ibid, strana 35

52 Dokument o novom Akcionom planu, dostupno na: <http://www.antitrafficking.gov.me/rubrike/akcioni-plan/169726/Vlada-usvojila.html>

53 COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Montenegro 2016 Report {COM(2016) 715 final}, strana 50, dostupno na: <http://mep.c-g.me/en/2016-progress-report-montenegro/>

54 Dostupno na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1000012015ENGLISH.PDF>, strana 255

55 Dostupno na: <file:///C:/Users/Win7/Downloads/POL1025522016ENGLISH.PDF>, strana 256

56 Dostupno na: <https://www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/reports/child-labor/findings/TDABook.pdf>, strana 688

za djecu i *Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite* aktivni, i djelotvorni. U 2016. godini,⁵⁷ Vlada nije uključila *Strategiju sprječavanje i eliminaciju dječjeg rada* u *Strategiju razvoja sistema socijalne i dječje zaštite*.

Izveštaj, dalje, do detalja razrađuje uspješnost sprovođenja/primjene **zakona o radu** u vezi sa dječjim radom, sa osvrtom na doprinos Inspekcije rada na ovom polju, čije se djelovanje, prema ocjenama Vlade, karakteriše „dovoljnim“, posebno po pitanju naplaćivanja kazni u vezi sa kršenja dječjeg rada, kojih je bilo 12. Kritika je, međutim, upućena Vladi povodom nedjelotvornosti baze podataka o djeci koja su uključena u prosjačenje, u okviru koje se bilježi nedostatak prikupljenih i objavljenih podataka o najgorim oblicima dječjeg rada.

Kada je riječ o izvršenju krivičnog zakona, navodi se da su u 2016. godini pokrenute 74 istrage u vezi sa prosjačenjem koje uključuju 230 lica, od kojih su njih 75 bili maloljetnici. Dalje se navodi da je policija uputila 45 maloljetnika u Centre za socijalni rad.⁵⁸ Takođe, u ovom dijelu je stavljen naglasak i na potrebu za **kontinuiranom obukom za identifikaciju žrtava**, za policiju, pravosuđe i tužioce. Crna Gora bilježi nedostatak i po pitanju postojanja specijalizovanih službi za reintegraciju u društvo.

Preporuke: Prikupiti podatke o djeci koja su uključena u najgore oblike dječjeg rada kako bi se poboljšala sposobnost kreatora politika da preciznije identifikuju i efikasnije adresiraju probleme.

Uvjeriti se da su sistemi socijalne i dječje zaštite aktivni.⁵⁹

3.5. Report of the Working Group on the Universal Periodic Review 201360

U Izveštaju se ni u jednom dijelu **ne pominje prosjačenje**, ali je veliki broj zemalja Crnoj Gori skrenuo pažnju na položaj Roma, Aškalija i Egipćana⁶¹, kao i na prava djece⁶² koja treba štiti u mjeri znatno većoj od postojeće.

Uopšteno o izvještaju: Crna Gora je radila na implementaciji aktivnosti efikasne borbe protiv trgovine ljudima. Vlada je usvojila **Strategiju borbe protiv trgovine ljudima u periodu od 2012-2018.godine** i edukaciju; pomoć žrtvama; zaštita i reintegracija; koordinacija; međunarodna saradnja i identifikacija žrtava trafikinga.⁶³ Govoreći o položaju Roma, SAD naglašava potrebu za uklanjanjem plana za inkluziju koji bilježi nedostatke u vidu formalne implementacije.⁶⁴ Njemačka je izrazila zabrinutost po pitanju nelegalne registracije Roma, Aškalija i Egipćana i zahtijevala dodatne informacije na polju legalnog statusa, zaposlenja i socijalne integracije ovih zajednica.⁶⁵ Sličan zahtjev je poslat i od strane Austrije, Alžira i drugih, već navedenih zemalja.

57 Ibid, strana 690

58 Dostupno na: <https://www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/reports/child-labor/findings/TDABook.pdf>, strana 689

59 Dostupno na: <https://www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/reports/child-labor/findings/TDABook.pdf>, strana 691

60 United Nations General Assembly, HRC, Universal Periodic Review, Twenty-third session, GE. 13- 12470

61 SAD, Njemačka, Austrija, Kanada, Maroko, Alžir

62 Ujedinjeni Arapski Emirati, Bugarska

63 Kratak pregled postupka u procesu revizije, prezentacija od strane zemlje, strana 5

64 Ibid, strana 7

65 Ibid, strana 7

PRILOG 4

Akcioni plan za implementaciju Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za 2017 - 2018. godinu⁶⁶:

Realizacijom aktivnosti planiranih ovim dokumentom biće, između ostaloga, obezbijeđena bolja informisanost cjelokupne javnosti, posebno osjetljivih kategorija stanovništva (omladine, **djece prosjaka**, djece bez roditeljskog staranja) o mehanizmima borbe protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori i ojačana njihova otpornost da se odupru potencijalnim izazovima.

Operativni cilj 1.2. Senzibilizacija socijalnih i zdravstvenih radnika za aktivno učešće u preventivnim aktivnostima, identifikaciji, pomoći i zaštiti žrtava trgovine ljudima:

Aktivnost 1.2.2. Akreditacija programa »Jačanje kapaciteta institucija na planu borbe protiv trgovine djecom, prisilnih dječjih brakova i **prisilnog prosjačenja**« kod Zavoda za dječju i socijalnu zaštitu, GSV-Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, Zavod za dječju i socijalnu zaštitu, Ministarstvo rada i socijalnog staranja.

Operativni cilj 1.4. Senzibilizacija prosvjetnih radnika o specifičnostima prenošenja znanja o trgovini ljudima u školskim i vanškolskim aktivnostima:

Aktivnost 1.4.2. Obuka nastavnika na temu "Borba protiv trgovine djecom, ranih ugovorenih brakova i **prisilnog prosjačenja**" na osnovu programa akreditovanog od strane Zavoda za školstvo.

PRILOG 5

Kratak pregled relevantnih dokumenata za 2017. godinu

5.1. Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja, sa Akcionim planom 2017-2021

Za djecu žrtve zlostavljanja i zanemarivanja, Strategija predlaže pružanje savjetova i savjetništva za tretman u okviru Centra za mentalno zdravlje. Strategija, dalje, stavlja naglasak na značaj ranog identifikovanja i otkrivanja ovog problema.

Neke od preporuka: Predlaže se unapređenje službe koja radi na zaštiti djece (formirana Direkcija za zaštitu djece u Ministarstva rada i socijalnog staranja – do 2018. godine). Drugo, Strategijom se planira osnivanje Nacionalne Dječje kuće za djecu žrtve nasilja – do 2020. godine. Dodatno, velika svota novca će biti utrošena na osnaživanje Uprave Policije i pravosudnog sistema za zaštitu djece, a sve to „po mjeri djeteta“.⁶⁷

5.2. CEDEM: Dječje prosjačenje u Crnoj Gori – pregled zakonodavstva i prakse, sa preporukama za unapređenje borbe protiv ekonomske eksploatacije djece⁶⁸

Prema podacima Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, sprovođenjem akcije „Prosjak“, u toku 2016. godine su ostvareni sljedeći rezultati: ukupan broj izvedenih akcija: 60, ukupan broj kontrolisanih lica 152 - od čega je 70 djece, broj podnijetih zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka: 26. Kontrolisano je 226 lica, od čega 63 djece koja su zatečena u prošnji.⁶⁹

„Pod trgovinom ljudima se, pored prinudne prostitucije, podrazumijeva i prinudni rad, navođenje na prosjačenje, prodaja ljudskih organa, lažno usvajanje, prinudni brak, primoravanje na učestvovanje u kriminalnim radnjama i sl.“

Navodi se veliki značaj liste indikatora za prepoznavanje žrtava trgovine ljudima, distribuirane svim relevantnim organima, potreba za većom uključenosti svih relevantnih organa pri evidentiranju osoba zatečenih u prosjačenju, bez pukog upućivanja na Kancelariju za borbu protiv trgovine ljudima, kao i potreba za sinhronizovanjem pristupu koji bi bio usmjeren ka punoj i dosljednoj primjeni važećih zakonskih propisa, posebno u pogledu otkrivanja i sankcionisanja počinitelaca, kao i daljeg praćenja stanja žrtve nakon iskustva trgovine ljudima.

5.3. Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu – Podgorica 2014- 2018⁷⁰

U okviru ovog dokumenta, predviđena je prevencija i sprječavanje prosjačenja i skitnje na ulici, na sljedeći način: 1. Formiranjem tima na lokalnom nivou za praćenje prosjačenja (SSS, GO, UP, PG, CSR, OŠ, SŠ, PU, JU, NVO); 2. U Centrima za socijalni rad u saradnji sa Upravama policije, školama, zdravstvenim ustanovama i drugim institucijama, ustanovama i organizacijama uspostaviti sistem evidentiranja djece (koja žive) na ulici ili se bave prosjačenjem.

67 Dostupno na: <http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=274449&rType=2&file=Strategija%20za%20prevenciju%20i%20za%20C5%A1titu%20djece%20od%20nasilja%20sa%20AP%202017-2021-%20April%202017.docx>

68 Studija dostupna na: http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/Izdavstvo/Studija_2017.pdf

69 Dostupno na: http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/Izdavstvo/Studija_2017.pdf, strana 20

70 Glavni grad Podgorica, NVO Djeca prije svega, Centar za prava djeteta

ANEKS I

Lista institucija/organizacija koje su uzele učešće u grupnim intervjuima

Crveni krst Crne Gore u Podgorici, Bijelom Polju, Baru, Nikšiću, Beranama
 Centar za socijalni rad u Podgorici, Bijelom Polju, Beranama
 Centar za prava djeteta Crne Gore
 Ministarstvo unutrašnjih poslova u Bijelom Polju, Baru, Nikšiću, Beranama
 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
 Osnovno državno tužilaštvo u Baru, Kotoru, Nikšiću, Beranama
 Osnovne i srednje škole u Podgorici, Tivtu, Baru i Beranama
 Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
 Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima
 Opština Bijelo Polje
 Opština Berane
 NVO „Bjelopoljski demokratski centar“
 NVO „Crnogorski ženski lobi“
 NVO „Centar za Romske inicijative“
 NVO „Civilna inicijativa“
 NVO „Udruženje Egipćana“
 NVO „Mladi Romi“
 NVO „Romski krug“
 NVO „Ruža“
 NVO „Vijeće Egipćana i Roma“
 NVO „Dnevni centar za djecu i porodicu – Defendologija“
 NVO „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja - Nikšić“
 NVO „Romsko srce“
 NVO „Romski savjet“
 NVO „E-Roma“

